

Valistuksen dialektiikka

MAX HORKHEIMER & THEODOR W. ADORNO

VALISTUKSEN
DIALEKTIikka
FILOSOFISIA SIRPALEITA

SUOMENTANUT
VEIKKO PIETILÄ

VASTAPAINO
TAMPERE 2008

ALKUTEOS

Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente

COPYRIGHT

© by Social Studies Association, Inc., New York 1944
All rights reserved by © S. Fischer Verlag GmbH,
Frankfurt am Main 1969, 1987

FILI – Suomalaisen kirjallisuuden tiedotuskeskus
on tukenut tämän kirjan suomentamista

ISBN 978-951-768-219-0

Tallinna Raamatutrükikoda
Tallinna 2008

Friedrich Pollockille

SISÄLTÖ

<i>Esipuhe vuoden 1969 uusintapainokseen . . . . .</i>	9
<i>Esipuhe italiankieliseen käännökseen (1962/1966) . . .</i>	12
<i>Esipuhe 1944 ja 1947 . . . . .</i>	13
VALISTUKSEN KÄSITE	21
TARKENNUS I:	
ODYSSEUS ELI MYYTTI JA VALISTUS	69
TARKENNUS II:	
JULIETTE ELI VALISTUS JA MORAALI.	114
KULTTUURITEOLLISUUS	
VALISTUS MASSAPETOKSENA	162
JUUTALAISVASTAISUUDEN PERUSAINEKSIÄ	
VALISTUKSEN RAJAT	222
MUISTIINPANOJA JA LUONNOKSIA	272
<i>Asiantuntijatietoa vastaan . . . . .</i>	272
<i>Kaksi maailmaa . . . . .</i>	274
<i>Idean muutos herruudeksi . . . . .</i>	275
<i>Kohti teoriaa aaveista . . . . .</i>	279
<i>Quand même, kaikesta huolimatta . . . . .</i>	281
<i>Eläinpsykologiaa . . . . .</i>	282
<i>Voltairen puolesta . . . . .</i>	282
<i>Luokittelu . . . . .</i>	284
<i>Vyöry . . . . .</i>	285
<i>Kanssakäynti eristäjänä. . . . .</i>	286
<i>Historianfilosofian arvostelua . . . . .</i>	287
<i>Humaanisuuuden muistomerkkejä . . . . .</i>	291
<i>Rikksentekijäteoriasta . . . . .</i>	291

<i>Le Prix du Progrès, edistyksen hinta</i>	296
<i>Turha säikähdys</i>	297
<i>Kiinnostus ruumiiseen</i>	298
<i>Massayhteiskunta</i>	304
<i>Ristiriitoja</i>	305
<i>Merkitty</i>	309
<i>Filosofia ja työnjako</i>	312
<i>Ajattelu</i>	314
<i>Ihminen ja eläin</i>	315
<i>Propaganda</i>	327
<i>Typeryyden synnystä</i>	329
<i>Pari sanaa kirjan suomentamisesta</i>	332
<i>Selvennyksiä</i>	335

HAKEMISTO	354
----------------------------	-----

ESIPUHE VUODEN 1969 UUSINTAPAINOKSEEN

Valistuksen dialektiikka ilmestyi vuonna 1947 Amsterdamissa *Queridon* kustantamana. Vaikka kirja saavutti vitkaan lukijoita, se on ollut jo ajat sitten loppuunmyyty. Kun julkaisemme niteen nyt hiukan yli kahdenkymmenen vuoden jälkeen uudestaan, pontimenamme eivät ole vain monien patistukset vaan näkemys, että monetkin kirjan ajatuksista ovat yhä ajankohtaisia. Ne ovat määränneet paljolti myöhempää teoreettista aherrustamme. Ulkopuolisen ei varmaan ole helppoa kuvitella, missä määrin me yhdessä vastaamme jokaisesta lauseesta. Olemme sanelleet yhdessä pitkiä jaksoja. Kirjan elinhermona onkin henkisten temperamenttiemme välisten jännitteiden punoutuminen yhteen.

Kaikkea kirjassa sanottua emme allekirjoita enää sellaisenaan. Tämähän rikkoisi sellaista teoriaa vastaan, joka pitää totuutta ytimeltään ajallisena eikä aseta sitä muuttumattomana vastakkain historiallisen kehityksen kanssa. Kirjan kirjoitushetkellä kansallissosialistisen terrorin loppu oli jo nähtävissä. Muotoilut eivät kuitenkaan kaikissa kohdissa istu nykytodellisuuteen. Toisaalta osasimme jo tuolloin olla vähättelettä siirtymistä läpihallinnoituun maailmaan.

Sittemmin tapahtunut poliittinen jakautuminen jättiblokeiksi, joita objektiiviset paineet ajavat törmäyskurssille, on tehnyt kauhun tilasta pysyvän. Selkkaukset kolmannessa maailmassa ja totalitarismin uusi nousu eivät ole vain historiallisia sattumuksia, yhtä vähän kuin kirjamme mukaan sen aikainen fasismi. Kriittinen ajattelu, joka ei kumarra edistyksenkään edessä, vaatii tänään asettumista vapauden rippeiden ja todellisen humanismin tavoittelun puolelle,

vaikka ne tuntuvatkin voimattomilta suhteessa historian vallitsevaan kulkuun.

Kirjassa tunnistettu kehitys läpikotaiseen yhdentymiseen on keskeytynyt, mutta ei katkennut. Sodat ja diktaattorit uhkaavat tehdä siitä totta. Ennustimme, että valistus kiepahtaa tähän yhdentymiseen liittyen positivismiksi, myytiksi siitä, kuinka asiat ovat, ja että älystä tulee hengen vihamies. Tämä ennuste on käynyt pitkälti toteen. Historiankäsityksemme ei kuvittele olevansa historian yläpuolella, mutta se ei toisaalta metsästä positivistisesti informaatiota. Filosofian kritiikkinä se ei halua luopua filosofiasta.

Kirja kirjoitettiin Yhdysvalloissa. Palasimme sieltä Saksaan vakuuttuneina siitä, että täällä saamme teoreettisesti ja käytännöllisesti enemmän aikaan. Johtotähtenämme se, että veisimme tässä kirjassa hahmoteltua käsitystä eteenpäin, rakensimme *Institut für Sozialforschungin* uudestaan yhdessä Friedrich Pollockin kanssa. Omistimme tämän kirjan aikoinaan hänelle hänen 50-vuotispäivänään. Tänään hän saa sen 75-vuotispäivänään. Gretel Adorno on sanan kauneimmassa mielessä myötävaikuttanut niin teorianne kehitykseen kuin siihen liittyviin yhteisiin kokemuksiimme, kuten hän myötävaikutti jo kirjan ensimmäiseen versioon.

Muutoksia olemme tehneet säästeliäämmin kuin vuosikymmenten takaisten kirjojen uusintapainoksissa on tavallista. Emme halunneet ehottaa kirjoittamaamme edes ilmiselvästi heikoimmassa kohdissa. Tekstin saattaminen kaikilta osiltaan vastaamaan nykytilannetta olisi itse asiassa vaatinut kokonaan uuden kirjan kirjoittamista. Tällä välin ilmestyneet kirjoituksemme kertonevat riittävän selvästi, että tätä nykyä on tärkeämpää vaalia, levittää ja kehittää vapautta kuin vauhdittaa, vaikka miten välillisesti, kulkua kohti läpihallinnoitua maailmaa. Olemmekin tyytyneet

pääasiassa korjaamaan painovirheitä ja muita lipsahduksia. Tämä pidättyvyys tekee kirjasta dokumentaatiota, mutta elämme samalla toivossa, että se on myös jotain enemmän.

Frankfurt am Main, huhtikuu 1969

MAX HORKHEIMER

THEODOR W. ADORNO

ESIPUHE ITALIANKIELISEEN
KÄÄNNÖKSEEN (1962/1966)

Saksalainen teksti *Dialektik der Aufklärung* on sirpale. Aloitimme sen jo toisen maailmansodan aikana vuonna 1942. Sen oli määrä olla johdanto yhteiskunta- ja historiateoriaan sellaisena kuin olimme kehittäneet sitä kansallissosialistisen herruuden aikakautena. On itsestään selvää, että kirjan kirjoittamisaikaiset yhteiskuntaolot ovat määränneet sen temmistöä ja tutkittujen kysymysten alaa.

Kirjan teemana on osoittaa ne kehityskulut, jotka kääntävät kulttuuriedistyksen vastakohtakseen. Pyrimme tekemään tämän Yhdysvaltain 1930- ja 1940-lukujen yhteiskuntailmiöiden osalta. Silti johdonmukaisen ja nykyisiä taloudellisia ja poliittisia suhteita vastaavan teorian läpivienti asetti vaatimuksia, joita emme pysty objektiivisista emmekä subjektiivisista syistä tätä nykyä täyttämään. Olemme siksi onnellisia, että sirpaleemme ilmestyy eritoten filosofisille kysymyksille omistetussa sarjassa.

Frankfurt am Main, maaliskuu 1966

M.H. JA T.W.A.

ESIPUHE 1944 JA 1947

Aloittaessamme tämän työn, jonka ensimmäiset hedelmät nyt omistamme Friedrich Pollockille, elimme toivossa, että pystyisimme saamaan sen kokonaisuudessaan valmiiksi hänen 50-vuotispäiväkseen. Kuitenkin mitä pitemmälle työsä etenimme, sitä selvemmin tajusimme, etteivät voimamme vastanneet tehtävää. Tavoittemme ei itse asiassa ollut sen vähäisempi kuin tiedostaa, miksi ihmiskunta on todelliseen ihmisytyteen astumisen sijasta vajonnut uudennlaiseen raakalaisuuteen. Aliarvioimme esityksen vaikeudet luottaessamme liiaksi vallitsevaan tiedostukseen. Olimme vuosien varrella panneet toki merkille, että nykyisen tieteenharjoituksen suuret löydökset maksettiin teoreettisen sivistyksen kasvavalla rappiolla. Uskoimme silti voivamme seurata nykytiedettä siinä mitassa, että oma panoksemme rajoittuisi pääasiassa tieteenalojen annin arvosteluun ja edelleen kehittämiseen. Sen oli määrä pysytellä ainakin temaattisesti perinteisten oppialojen – sosiologian, psykologian ja tietoteorian – piirissä.

Tässä yhteen kootut sirpaleet osoittavat kuitenkin, että meidän on ollut luovuttava uskostamme. Tiedostuksen yhtenä puolena toki pysyy tieteellisen perinnön huolekas hoivaaminen ja koettelu, varsinkin siellä, missä positivistinen siivousjoukko lakaisee sitä hyödyttömänä roinana tunkiolle. Silti porvarillisen sivilisaation nykyromahdus on tehnyt epäilyttäväksi tieteenharjoituksen lisäksi myös tieteen mielen. Kyseessä on valistuksen jatkuva itsetuho, jota rautaiset fasistit tekopyhästi suosittelevat ja humanisuuden notkeat asiantuntijat liikoja miettimättä toteuttavat. Se pakottaa

ajattelua sulkemaan silmänsä ja korvansa kaikilta ajan hengen tottumuksilta ja suuntautumilta. Kun julkisuus on päätyntynyt tilaan, jossa ajatuksesta tulee vääjäämättä tavara ja kielestä sen mainosväline, niin yritettäessä jäljittää tällaista turmelusta on kieltäydyttävä noudattamasta totuttuja kieli- ja ajatteluvaateita. Ellei niistä kieltäydytä, niiden maailmanhistorialliset seuraukset saavat turmeluksen jäljitysyrityksen valumaan hiekkaan.

Jos ainut hankaluus asiassa olisi se, että tiede on sulkenut silmänsä välineellisyydeltään, yhteiskunnallisia kysymyksiä koskeva ajattelu voisi liittoutua ainakin niiden suuntausten kanssa, jotka vastustavat virallista tiedettä, mutta valitettavasti nämäkin suuntauokset ovat sidoksissa tuotannon kokonaiskulkuun. Ne ovat muuttuneet yhtä jalkaa vastustamansa ideologian kanssa. Niille on käynyt samoin kuin voitotaan riemuitsevalle ajattelulle aikojen alusta asti. Jos se riisuu vapaaehtoisesti kriittiset varusteensa ja astuu pelkkänä välineenä vallitsevan olotilan palvelukseen, se vie kehitystä tahtomattaankin suuntaan, jossa sen johtotähdexseen asettama myönteinen kiepahtaa kielteiseksi, tuhoavaksi. Kirja- ja ihmisrovioita uhmannut ja häpeämättömyydellään kuolemanpelkoa herättänyt 1700-luvun filosofia siirtyi jo Napoleonin aikana tämän puolelle. Lopulta Comten [1]¹ puolustelevalta koulukunta nielaisi periksi antamattomien ensyklopedistien seuraajat ja ojensi kättä kaikille, joita ensyklopedistit olivat aikanaan vastustaneet. Kritiikin muodonmuutos puolusteluksi ei jätä teoreettista sisältöä ennalleen vaan sen totuus haihtuu tyhjiin. Tosin motorisoitu historia kiittää nykyään tuollaisten henkisten kehityskulkujen edellä ja sen muita huolia kantavat viralliset puolestapuhujat ottavat heille paikan auringossa [2] hankkineen teorian hengiltä jo ennen kuin se ennättää kunnolla prostituoida itseään.

¹ [Hakasuluissa olevat numerot viittaavat selvennyksiin kirjan lopussa.]

Näin ollen ajattelu huomaa, että halutessaan saada selkoa omista synneistään se ei voi turvautua sen enempiä tieteellisen tai arkisen kielen myötäsukaisuuteen kuin tuohon vastustavaankaan käsittekieleen. Kaikki tarjolla olevat ilmaisut nöyristelevät hallitsevien ajatussuuntien edessä, ja mitä hampaattomaksi tehty kieli ei tee, sen toteuttaa yhteiskuntakoneisto säntillisesti jälkikäteen. Elokuvateollisuus turvautuu vapaaehtoisesti sensoreihin suurempia menetyksiä välttääkseen, mutta vastineita heille löytyy kaikilta aloilta. Se tapahtumakulku, jonka kirjallinen teksti joutuu käymään läpi – ellei jo kirjoittajansa automaattisesti itsensensuroimana niin viimeistäänkin kustantamon sisä- ja ulkopuolisen esilukija-, kustannustoimittaja-, tarkistaja- ja haamukirjoittaja-armeijan mankelissa – lyö perusteellisuudessaan kirkkaasti laudalta kaiken sensuurin. Ja kaikista hyvää tarkoittavista uudistuksista huolimatta kasvatusjärjestelmän kunnianhimonä näyttää olevan sensuuritoimen saattaminen lopultakin tarpeettomaksi. Tämä järjestelmän mukanaan tiedostavan mielen on pitäydyttävä tiukasti tosiodien toteamiseen ja todennäköisyyslaskentaan välttyäkseen lankeamasta silmänkääntötemppeihin ja taikauskoon, mutta juuri näin järjestelmä muokkaa otollista maaperää temppejen ja taikauskon ahnaalle omaksumiselle. Kuten kieltolaisista on aina seurannut myrkyllisempien aineiden tulva, samoin teoreettisen kuvitteluvoiman kammitointi on vahvistanut poliittista vainoharhaa. Sikäli kuin ihmiset eivät vielä ole joutuneet sen uhreiksi, sensuurikoneistot – niin ulkoiset kuin kasvatuksen heihin ujuttamat – ryöväävät heiltä keinot panna vastaan.

Aporia, johon työssä törmäsimme – valistuksen itsetuho – osoittautui siten ensimmäiseksi tutkimusta vaativaksi kohteeksi. Emme epäile ensinkään (ja tässä on meidän *petitio principiumme*), että yhteiskunnan vapaus on erottamaton

osa valistavaa ajattelua. Silti uskomme tiedostaneemme aivan yhtä selvästi, että juuri ajattelun tähän käsitteeseen – yhtä lailla kuin niihin maanläheisiin historiallisiin muotoihin, yhteiskuntalaitoksiin, joihin se on punoutunut – sisältyy jo sen taantumasiemen, joka näkyy tänään kaikkialla. Ellei valistus ota pohtiakseen tätä taantumuspuoltaan, se sinetöi kohtalonsa. Jättämällä edistykseen tuhoisuuden pohdinnan vihollisilleen umpimähkään käytännöllistetty ajattelu menettää kumoavasti ylittävän luonteensa ja siksi myös yhteytensä totuuteen. Kaikki käsittämättömät mielettömyydet, kuten teknologisesti kasvatettujen massojen arvoitukseksi jäävä alttius langeta minkä tahansa sortovallan taika-piiriin tai niiden itsetuhoinen taipumus yhtyä kansallismytologiseen [3] vainoharhaan, ilmaisevat nykyisen teoreettisen ymmärryksen heikkoutta.

Uskomme voivamme kohentaa tätä ymmärrystä näissä sirpaleissa osoittamalla, että syy valistuksen taantumiseen mytologiaksi ei löydy niinkään taannuttaviksi luoduista kansallisista, pakanallisista [4] tai muista nykyajan mytologioista vaan totuuden pelon jähmettämästä valistuksesta itsestään. Valistuksen ja totuuden käsitteitä ei tule tällöin käsittää vain aatehistoriallisiksi vaan todellisiksi. Aivan kuten valistus ilmaisee porvarillisen yhteiskunnan todellista kokonaisuutensa henkilöissään ja laitoksissaan ruumiillistuneen aatteen alaisena, totuuskin tarkoittaa järkevän tietoisuuden käyttöä todellisuudessa, ei vain sitä itseään. Nykysivilisaation aidon jälkeläisen pelko irrrottautua tosioista, jotka jo havaintovaiheessa ovat tieteen, liike-elämän ja politiikan hallitsevien käytäntöjen kaavoihin kangistamia, vastaa suoraan pelkoa olla sosiaalisesti poikkeava. Nämä käytännöt määrittelevät myös selvyuden käsitteen kielessä ja ajattelussa tavalla, johon taiteen, kirjallisuuden ja filosofian on määrä tätä nykyä tyytyä. Tämä käsite leimaa tosioihin ja

hallitseviin ajatusmuotoihin kielteisesti suhtautuvan ajattelun hämäräksi laverteluksi, mieluiten joksikin ulkomaalaiseksi, ja viettelee näin hengen yhä syvemmas sokeuteen. Tilanteen surkeutta lisää, että suositellessaan uudistusta vaikiintuneella kielellä rehellisinkin uudistaja tulee – juuri omaksuessaan kuluneen käsitekoneiston ja sitä tukevan kehnon filosofian – vahvistaneeksi sen vallitsevan olotilan mahtia, joka hänen oli tarkoitus murtaa. Väärä selvyys on vain toinen nimitys myytille, joka on ollut aina hämärä ja selvä yhtä aikaa. Sille on ollut aina tunnusomaista tuttuus ja se, ettei siitä saa otetta käsittein.

Tätä nykyä ihmisen lankeamista luonnon uhriksi ei voi erottaa yhteiskunnallisesta edistyksestä. Taloudellisen tuotavuuden kasvu, joka on yhtäältä oikeudenmukaisemman maailman edellytys, antaa toisaalta tekniselle koneistolle ja sitä käsissään pitävälle yhteiskuntaryhmille mittaamattoman ylliotteen muusta väestöstä. Talousmahdit mitätöivät yksilön täydellisesti ja ajavat samalla yhteiskunnan luontoa alistavan vallan ennennäkemättömiin korkeuksiin. Kun koneisto yhtäältä nielaisee sitä palvelevan yksilön, se toisaalta huolehtii hänestä paremmin kuin koskaan ennen. Epäoikeudenmukaisessa tilanteessa massan voimattomuus ja ohjailtavuus lisääntyvät sille annostellun tavarapaljouden myötä. Tekopyhät väitteet henkisen sivistyksen levittämisestä kuvastavat alakerrostuman elintason aineellisesti toki huomattavaa mutta sosiaalisesti surkeaa kohoamista. Sivistyksen tosi tehtävä on esineistymisen kieltäminen, joten se romahtaa pakostakin siellä, missä se luutuu kulutukseen tarjottavaksi kulttuurihyödykkeeksi. Täsmäinformaatiosta ja koreasta ratosta koostuva virta tekee ihmisistä nokkelia typeriä.

Kysymys ei ole kulttuurista arvona niin kuin sivilisaatio-kriitikot Huxley, Jaspers, Ortega y Gasset ja muut [5] asian käsittävät, vaan valistuksen on syvennyttävä pohtimaan it-

seään, ellei se halua pettää ihmisiä täydellisesti. Tehtävänä ei ole menneisyyden säilyttäminen vaan menneisyydessä saadun lupauksen lunastus. Tänä menneisyys kuitenkin jatkuu menneisyyden tuhoutumisena. Jos kunniallinen sivistys oli 1800-luvulle saakka sivistymättömien kasvaneilla kärsimyksillä lunastettu etuoikeus, 1900-luvulla hygieeninen tehtaansali lunastetaan sulattamalla kaikki kulttuurinen jättiupokkaassa. Se ei ehkä olisi niin korkea hinta kuin mainitut kulttuurin puolustajat luulevat, ellei kulttuurin myynti myötävaikuttaisi siihen, että talouden saavutukset kääntyvät vastakohdakseen.

Vallitsevissa oloissa onnen hyödykkeistäkin tulee onnettomuuden ainesosia. Jos hyödykkeiden massatuotanto aiheutti yhteiskunnallisen subjektin puuttumisesta johtuneena ylituotantona aiemmin kriisejä kotimarkkinataloudessa, niin nyt, kun valtaryhmät on kruunattu tuoksi yhteiskunnalliseksi subjektiksi, se aiheuttaa kansainvälisen fasismiuhan. Edistys kiepahtaa taantumukseksi. Olisi vielä yhden tekevää, jos hygieeninen tehdassali ja kaikki siihen kuuluva, Volkswagen ja urheilupalatsi, päästäisivät metafysiikan välinpitämättömästi päiviltä, mutta yhdentekevää ei ole, että niistä itsestään tulee yhteiskuntakokonaisuudessa metafysiikkaa, ideologinen verho, jonka takana todellinen turmio levittäytyy. Tämä on sirpaleittemme lähtökohta.

Ensimmäinen jakso rakentaa teoreettisen perustan jatkolle. Sen pyrkimyksenä on valaista niin järkiperäisyyden ja yhteiskunnallisen todellisuuden kuin asiaan erottamattomasti liittyvän luonnon ja luonnonhallinnan punoutumista yhteen. Siihen sisältyvän valistuskritiikin on määrä valmistella positiivista käsitettä, joka irrottaa valistuksen kytköksestään sokeaan herruuteen.

Ensimmäisen jakson kriittinen puoli on kiteytettävissä karkeasti kahdeksi teesiksi: jo myytti on valistusta – ja va-

listus kiepahtaa takaisin myytiksi. Nämä teesit käydään läpi kahdessa erityiskohteisiin rajautuvassa tarkennuksessa. Niistä ensimmäinen seuraa myytin ja valistuksen dialektiikkaa *Odyseiassa*, joka on varhaisimpia edustavia todisteita porvarillis-länsimaisesta sivilisaatiosta. Keskipisteessä ovat uhrin ja kieltämyksen käsitteet, joissa niin myyttisen luonnon ja valistuneen luonnonhallinnan ero kuin niiden yhteyksin tulevat näkyviin. Toisessa tarkennuksessa tarkastellaan Kantia, Sadea ja Nietzscheä, valistuksen heltyttämiä loppuun viejiä. Se osoittaa, kuinka kaiken luonnollisen iestäminen itsevaltaisen toimijan alaisuuteen huipentuu lopulta tilanteeksi, jossa sokea kohde, luonto, alistaa toimijan. Tämä kehityssuunta sovittaa kaikki porvarillisen ajattelun vastakohtaisuudet, kuten sen, joka vallitsee moraalisen ankaruuden ja täydellisen moraalittomuuden välillä.

Jakso »kulttuuriteollisuudesta» kuvaa valistuksen taantumista mittavimmillaan radiossa ja elokuvassa ilmenevässä ideologiassa. Siinä valistus koostuu ennen muuta vaikutukseen laskelmoivasti tähtäävästä valmistus- ja levitystekniikasta. Ideologian varsinainen sisältö rajoittuu vallitsevan olotilan ja tekniikkaa valvovan mahdin jumalointiin. Tätä ristiriitaa käsiteltäessä kulttuuriteollisuus otetaan kenties vakavammin kuin se ansaitsisi. Mutta koska niin sen vetoamisesta kaupalliseen luonteeseensa kuin sen totuuden sievistelytunnustuksestakin on jo kauan sitten tullut tekosyy, jolla se välttelee ottamasta vastuuta valheesta, erittelymme kohdistuu siihen, että sen tuotteet väittävät objektiivisesti olevansa esteettisiä hahmotelmia ja siten muovattua totuutta. Kulttuuriteollisuusjakso on jäänyt muita jaksoja sirpaleisemmaksi. [6]

»Juutalaisvastaisuuden perusainesten» teesinomainen tarkastelu kuvaa valistuneen sivilisaation taantumista todellisuudessa raakalaisuudeksi. Henkisen lisäksi myös käytän-

nöllinen taipumus itsetuhoon on kuulunut järjen käyttöön alusta saakka eikä vain siitä hetkestä, jolloin se astui alastamana esiin. Tästä näkökulmasta luonnostelemme juutalaisvastaisuuden filosofista syntyhistoriaa. Johdamme sen »järvastaisuuden» hallitsevan järjen omasta olemuksesta ja sen kuvaa vastaavasta maailmasta. »Ainekset» ovat suorassa yhteydessä *Institut für Sozialforschungin* empiirisiin tutkimuksiin. Instituutti on Felix Weilin perustama ja ylläpitämä säätiö, jota ilman niin meidän omat tutkimuksemme kuin iso osa saksalaisten maanpakolaisten Hitleristä huolimatta jatkamasta teoreettisesta työstä olisi ollut mahdotonta. Ensimmäiset kolme teesiä kirjoitimme yhdessä Leo Löwenthalin kanssa, joka on ensimmäisistä Frankfurtin vuosista alkaen osallistunut yhteistyöhön monissa tieteellisissä kysymyksissä.

Viimeinen jakso koostuu muistiinpanoista ja luonnoksista, jotka osittain kuuluvat edeltävien jaksojen ajatuspiiriin, vaikkeivät ole löytäneet sieltä paikkaansa, ja osittain hahmottelevat alustavasti tulevia työskentelykysymyksiä. Useimmat muistiinpanoista ja luonnoksista kuuluvat dialektisen antropologian alaan. [7]

Los Angeles, Kalifornia, toukokuu 1944

Kirja sisältää olennaisista muutoksista sen tekstin, joka saatettiin päätökseen vielä sodan kestäessä. Jälkikäteen on lisätty vain »juutalaisvastaisuuden perusainesten» viimeinen [VII] teesi.

Kesäkuu 1947

MAX HORKHEIMER

THEODOR W. ADORNO